

Epistemološki aspekti problema intencionalnosti

Obradović, Ruža

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:290089>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ruža Obradović

**EPISTEMOLOŠKI ASPEKTI
PROBLEMA INTENCIONALNOSTI**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Ruža Obradović

**EPISTEMOLOŠKI ASPEKTI
PROBLEMA INTENCIONALNOSTI**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Zvonimir Čuljak

Zagreb, 2023.

Sadržaj

Uvod	1
1. Brentanova teza o intencionalnoj inegzistenciji	2
2. Neki epistemološki aspekti intencionalnosti	3
3. Vjerovanje kao propozicijski stav	4
4. Intencionalizam.....	6
5. Dennettovo intencionalno stajalište	8
5.1. Intencionalni sustav	9
5.2. Izvorna i izvedena intencionalnost	10
5.3. Dennetova analiza propozicija i vjerovanja kao propozicijskih stavova	11
5.4. Teorija mjerenja.....	12
5.5. Konceptualnisvijet	13
Zaključak	14
Literatura.....	16
Internetski izvori	17

Uvod

Ovaj rad bavi se epistemološkim aspektima problema intencionalnosti. Intencionalnost se u filozofiji shvaća kao usmjerenost,¹ tj. svojstvo mentalnog stanja da je ono usmjereno na nešto odnosno da jest o nečemu (Dennett, 2017, 37). U ovom radu intencionalnost se razmatra u kontekstu mentalnih stanja strukturiranih kao propozicijski stavovi. Propozicijski stavovi su, primjerice, vjerovanje, znanje, dvojba i sl. Njihova se vrijednost može objašnjavati s obzirom na kvalitetu njihova odnosa prema njihovim predmetima, propozicijama, odnosno upravo s obzirom na njihovu intencionalnost. Prvo poglavlje rada bavi se doprinosom Franza Brentana, koji je začetnik suvremene ideje intencionalnosti u filozofiji uma, a koja je i dalje aktualna u modificiranim verzijama. U tom se dijelu razjašnjava Brentanova teza intencionalne inegzistencije te se razlažu njezine glavne implikacije. Rad se potom usmjeruje na glavna epistemološka pitanja, a zatim na pitanje propozicijske vrijednosti intencionalnih stavova, u ovom radu prvenstveno vjerovanja. Jedno je od ključnih pitanja epistemologije implicira li analiza intencionalnosti da znamo svijet (sveukupnost postojanja) (Tegtmeier, 2013, 654). U sljedećem poglavlju razmatra se opširnije intencionalizam, i to u primjeni na percepciju, kao filozofsko gledište prema kojemu je intencionalnost bitno odnosno nužno svojstvo i nužan uvjet mentalnih stanja, specifično perceptivnih stanja. U tom se dijelu problematizira tema propozicijskog sadržaja. Rad se na kraju dotiče intencionalnog stajališta koje zagovara Daniel C. Dennett te se izlaže njegova analiza propozicijskih stavova u suvremenoj filozofskoj raspravi.

¹ Eng. *aboutness*.

1. Brentanova teza o intencionalnoj inegzistenciji

Brentanova² teorija intencionalnosti i danas je aktualna u suvremenoj filozofskoj raspravi u područjima filozofije uma i etike. Mnogi su ju filozofi preuzeli i interpretirali u kontekstu svojih promišljanja (Muller, 1993, x). U knjizi *Psihologija s empirijskoga stajališta* iznosi ideju intencionalne inegzistencije koju smatra osnovom mentalnih fenomena: »Svaki mentalni fenomen je karakteriziran onim što skolastika srednjega vijeka naziva intencionalna (mentalna) inegzistencija objekta, i onim što mi možemo nazvati, iako ne jednoznačno, referiranje na sadržaj, usmjerenost na objekt«³ (Brentano, 2009, 68). Teza se može zapisati na sljedeći način:

(BI) (misao osobe O usmjerena je na X) i $M((Ex) \vee \neg(Ex))$,

i naziva se „Brentanova teza“. Sastavljena je od dva konjunkta, od kojih prvi izriče da mentalna stanja osobe imaju usmjerenost na nešto, odnosno na neki entitet (Potrč, 1990, 120). Svojstvo misli je dakle njezina intencionalnost, tj. svojstvo misli da je određuje usmjerenost na nešto što nije sama misao, ali u relevantnom smislu ne postoji drugačije nego kao predmet misli. Misao je tako tipično mentalno intencionalno stanje organizma. Neka druga stanja poput stanja raspoloženja ne mogu se nazvati intencionalnima jer ona sama nisu usmjerena prema nekomu entitetu. To su psihička stanja koja mogu biti uzrokovana usmjerenošću na neki entitet, ali ona sama ne mogu se definirati kao usmjerenost na taj ili neki drugi entitet. Drugi dio konjunkcije u Brentanovoj tezi izriče da taj entitet na koji je misao osobe usmjerena može stvarno postojati ili pak ne postojati stvarno odnosno ekstramentalno. Ta neutralnost s obzirom na ekstramentalno postojanje ili nepostojanje intencionalnoga entiteta implikacija je teze o intencionalnoj inegzistenciji kao drugog konjunkta (usp. npr. Potrč, 1990, 121).

²Franz Brentano bio je njemački filozof (Marienberg kraj Bopparda, 16. I. 1838. – Zürich, 17. III. 1917.) (s.v. *Brentano, Franz*).

³Moj prijevod odlomka iz engleskog izdanja *Psychology from the empirical standpoint*. Taylor and Francis e-Library, 2009.

2. Neki epistemološki aspekti intencionalnosti

Epistemologija je filozofska disciplina koja se bavi problemom znanja i epistemičkog opravdanja. U epistemologiji se znanje razmatra zasebno od pojedinačnih vrsta znanja u drugim područjima znanosti, ali je cilj toga razmatranja da njegovi rezultati budu relevantni za sva ta područja. Pretpostavka je da svi pojedinačni slučajevi znanja, primjerice, znanje osnovnoškolca, znanje nuklearnoga fizičara, pa prema nekim epistemolozima čak i znanje životinja dijele neka zajednička obilježja, odnosno strukturalna svojstva. »Glavna se epistemološka pitanja mogu postaviti na sljedeći način (...):

1. *Kako (pod kojim uvjetima) znamo? Ili: Što je znanje?*
2. *Odakle znamo? Ili: Koji su izvori ili procesi stjecanja znanja?*
3. *Na osnovi čega znamo? Ili: Što su i koje su osnove znanja?*
4. *Što možemo znati? Ili: Što su i koji su predmeti znanja?*
5. *Možemo li uopće znati? Ili: Je li znanje moguće?» (Čuljak, 2015, 1).*

Prvo je pitanje usmjereno na narav i strukturu samoga znanja. Teorije koje pokušavaju odgovoriti na to pitanje formulirane su u rasponu od tradicionalne analize znanja kao opravdanoga istinitog vjerovanja do novijih kauzalnih, reliabilističkih i naturalistički orijentiranih teorija prema kojima se znanje definira s obzirom na korelaciju vjerovanja i stanja stvari na osnovi prirodnih zakona odnosno zakonolikh pravilnosti. Drugo se pitanje odnosi na to nastaje li znanje primarno iz osjetila ili je razum taj koji generira znanje i predstavlja njegov pouzdani izvor. Tipično se izvorima znanja smatraju zamjećivanje (percepcija), pamćenje (memorija), introspekcija (introspektivna svijest), svjedočanstvo te razum (racionalna intuicija). Ti su izvori mentalni i neuralni procesi i stanja koja uzrokuju vjerovanja, opravdajne osnove vjerovanja i znanja koje se također može razmatrati kao spoznajne dispozicije ili sposobnosti (Čuljak, 2015, 2). Treće je

pitanje usmjereno na raspravu između internalizma i eksternalizma, dviju teorija znanja i opravdanja o naraviepistemičkih razloga i dokazne građe za vjerovanje. Četvrto je pitanje integrirano u razmatranja trećega pitanja. Zadnje je pitanje o općenitoj mogućnosti znanja, a vodi se u kontekstu skeptičkoga negiranja mogućnosti i postojanja znanja. Za epistemologiju je skepticizam najveći izazov jer, ako su skeptici u pravu, epistemološko je istraživanje bespredmetno, pa tako i besmisleno. To su pitanja prvoga reda, no epistemolozi razmatraju i pitanja drugoga reda koja se bave uvjetima, izvorima, osnovama, predmetu i mogućnosti samoga epistemološkoga znanja, a mogu se sažeti kao pitanje:

6. *Što je epistemologija?* (Čuljak, 2015, 3).

Sva su ta pitanja povezana, jedno često proizlazi iz drugoga (Čuljak, 2015, 3), tako da su za razmatranja epistemoloških aspekata problema intencionalnosti najrelevantnija ona koja se tiču tematike prvoga, drugoga, trećega i četvrtoga pitanja.

Intencionalnost je, kako je utvrđeno, usmjerenost subjektova mentalnoga stanja na njegov objekt. Razmatra se dakle na koji način teorija intencionalnosti može pomoći odgovoriti na epistemološka pitanja, primjerice, na pitanje o statusu i vrijednosti propozicijskih stavova, koji su sami po sebi usmjereni na svoj sadržaj, odnosno intencionalni predmet (Dennett, 2017, 45), a važan su dio epistemološkoga istraživanja. Takav je tipičan propozicijski stav vjerovanje, kojim se bavi sljedeće poglavlje.

3. Vjerovanje kao propozicijski stav

U epistemološkom su rječniku propozicije predmeti znanja i vjerovanja tekorelativne činjenice (Čuljak, 2015, 7). Njihova je epistemička uloga opterećena time što su semantički i ontološki sporne. Jezični izraz propozicije je izjavna rečenica, stoga je propozicija, semantički, sadržaj ili značenje te rečenice. Primjerice, rečenice 'Snijeg je bijel' i 'Der Schnee ist weiss' jezično su različite, ali prenose isti propozicijski sadržaj, što više, izražavaju istu činjenicu, a to je da je snijeg bijel. Ove dvije rečenice imaju istu

istinitosnuvrijednost, tj. jedna može zamijeniti drugu bez promjene istinitosne vrijednosti upravo zato što izražavaju istu propoziciju. Iz metafizičke perspektive propozicije su korelati činjenica ili drugih stanja stvari, što ih čini nejezičnim ili izvanjezičnim entitetima izrazivih izjavnom rečenicom. Kao nositelji istinitosne vrijednosti propozicije su primarno istine ili neistine te kao istine mogu biti predmetima znanja (Čuljak, 2015, 8).

Nakon Brentana započela je intenzivna rasprava o intencionalnosti, a predmet spora je postala naročito u filozofiji uma (Čuljak, 2015, 25). U 20. stoljeću postala je predmet rasprava i u filozofiji jezika, kognitivnoj znanosti i sl. Neki filozofi smatraju da također može biti od velike pomoći u teoriji epistemičkog opravdanja (Duran, 1986, 620). Utjecajan je filozofski pristup intencionalnosti kroz razmatranje propozicijskih stavova. Pripisivanja intencionalnosti mentalnim stanjima uključuju opis određenog propozicijskog stava poput vjerovanja, želje, nadanja i sl. Smatra se da osoba ima propozicijski stav ako ima relevantne pojmove koji čine sadržaj njezina stava (Malatesti, 2014, 24).

»Temeljni oblik svih pripisivanja mentalnih stanja intencionalnim sustavima su rečenice koje izražavaju ono što se naziva *propozicijskim stavovima*: x vjeruje da p , y želi da q , z se pita je li r « (Dennett, 2017, 45).

Propozicije su identifikatori ili mjerila vjerovanja (Dennett, 2017, 46). Vjerovanje je tipičan propozicijski stav koji spada u skupinu intencionalnih mentalnih stanja. U epistemološkom je smislu intencionalnost dostatno odrediti kao sposobnost 'biti o' nečemu, odnosno kao sposobnost reprezentiranja, pa tako vjerovanje kao intencionalno stanje reprezentira neku činjenicu ili drugo stanje stvari (Čuljak, 2015, 25). Istinitost je temeljno svojstvo ili vrijednost propozicijskoga stava, osobito vjerovanja, koje je iznimno važno za epistemologiju. Nositelj istinitosti propozicije je zapravo relacija između propozicija i drugih struktura s kojima se ta relacija uspostavlja (Čuljak, 2015, 18). Vjerovanje kao propozicijski stav može biti nositelj istinitosne vrijednosti kao i propozicija. Prema standardnomu gledištu vjerovanje adekvatno reprezentira činjenicu ili stanje stvari p ako i samo ako predmetna propozicija da p adekvatno reprezentira p . Vjerovanje da p ujedno je i

vjerovanje da je propozicija p istinita. Drugi propozicijski stavovi poput želje, dvojbe, nade, znanja itd. ne uključuju takav afirmativan stav prema istinitosti neke propozicije poput vjerovanja. Oni ovise o subjektivim emocijama i praktičnim interesima. ‘ S se boji da p ’, ‘ S se nada da p ’, ‘ S želi da p ’ propozicijski su stavovi koji ne izražavaju odnos prema istinitosti propozicije nego pozitivna ili negativna očekivanja u vezi s aktualizacijom stanja stvari koje reprezentira ta propozicija (Čuljak, 2015, 26):

»Mogući su različiti propozicijski stavovi prema jednoj te istoj propoziciji: u jednoj kriminalnoj situaciji čovjek iz susjedstva *vjeruje da je x ubio y* , slučajni očevidac *zna da je x ubio y* , y -ov prijatelj *boji se da je x ubio y* , y -ov smrtni neprijatelj *nada se da je x ubio y* , dok istražni sudac (još uvijek) *dvoji da je x ubio y* « (Čuljak, 2015, 27).

4. Intencionalizam

Jedno od epistemološki relevantnih mentalnih stanja koje pokazuje intencionalnost jest ipercepcija. Osim što percepcija ima važnu ulogu u čovjekovu stjecanju znanja o svijetu, ona je ispoznavni izvor naših empirijskih vjerovanja (Glüer, 2016, 1007). Jedno je od glavnih pitanja u raspravi o naravi percepcije u kojoj je relaciji subjekt percepcije s objektom percepcije (Almäng, 2013, 15). U zadnjih dvadeset godina u okviru teorije percepcije osobito se razvijaintencionalizmu pogledu percepcije. Perceptivni intencionalist pokušava razumjeti epistemičku ulogu perceptivnog iskustva kao svjesnoga odnosno intencionalnoga mentalnoga stanja (Glüer, 2016, 1008). Prema tom vidu intencionalizma subjekt percepcije u relaciji je s objektom percepcije kroz perceptivno stanje koje sadrži neku vrstu intencionalnoga sadržaja. Halucinatorne i veridičke percepcije prema intencionalizmu mogu biti iste vrste. To bi značilo da intencionalni sadržaj u tim percepcijama može biti isti, a objekti percepcije drukčiji. Subjekt percepcije dakle može u ovom trenutku percipirati crnu mačku, a kontekst će odrediti je li to perceptivno iskustvo

veridno ili halucinatorno. U halucinatornom iskustvu u kontekstu nema objekta odnosno crne mačke u subjektovoj okolini (Almäng, 2013, 15).

Perceptivnom iskustvu tradicionalno su pripisivane dvije sastavnice: intencionalna i fenomenološka. Intencionalna je tipično reprezentativna, a fenomenološka osjetilna sastavnica iskustva zamjećivanja. Dugo se je smatralo da jedna sastavnica može stajati zasebno, ali u zadnjim desetljećima mnogi su filozofi iznijeli novo stajalište: fenomenološko ili osjetilno iskustvo zamjećivanja u potpunosti je određeno propozicijskim sadržajem iskustva, odnosno onim na što je usmjereno. Takvo se stajalište smatra relevantnim i za tjelesna osjetilna iskustva poput boli. Fenomenološki karakter takvih iskustava u potpunosti je određen njihovim propozicijskim sadržajem (Byrne, 2001, 199). Pitanje »Kako je to iskustiti nešto?«odnosi se nataj fenomenološki karakter iskustva zamjećivanja. Iskustvo viđenja plave boje sličnije je iskustvu viđenja ljubičaste boje negoli iskustvu mirisanja vanilije (Byrne, 2001, 200). Propozicijski se sadržaj iskustva u suvremenoj literaturi opisuje otprilike na ovaj način: perceptivnoiskustvo može se tretirati kao informacijsko stanje subjekta, svijet se zamjećuje na određeni način, sadržaj iskustva je usmjeren prema nečemu, reprezentira nešto u iskustvu, reprezentira svijet kakav bi bio da je iskustvo veridno. Ideja o tome da subjektovo iskustvo zamjećivanja reprezentira svijet kao postojeći na stanovit način,⁴ odnosno na način nakoji se subjektu čini da svijet jest iz njegove percepcije, analogna je ideji da vjerovanje(kao mentalno stanje) *da* svijet jest na stanovit način reprezentira svijet *kao* postojeći na stanovit način. Propozicijski sadržaj perceptivnog iskustva zamjećivanja specificira dakle način na koji svijet izgleda ili se čini subjektu (Byrne, 2001, 201).

Pitanja o sadržaju iskustva su poprilično teška. Jedno od takvih može se postaviti u sljedećem slučaju: »Zamislimo da netko s normalnim vidom gleda u predmet koji je oblika i boje točno poput crvene rajčice. Subjekt percepcije mogao bi okarakterizirati prizor pred svojim očima rekavši da se čini da je pred njim crvena zrela bujna rajčica. Vjerojatno se

⁴Eng. *represents the world to be in a certain way.*

sadržaj njegova iskustva tiče boje i oblika predmeta. No, specificira li oni objekt pred njim kao zreo ili kao rajčicu? Je li njegovo iskustvo neka vrsta iluzije ako je predmet crvena, ali nezrela rajčica ili ako je predmet napravljen od crvenog papira? Bi li sadržaj njegova iskustva bio drugačiji da mu je pred očima kvalitativno identičan, ali brojčano različit objekt? S tim u vezi, bi li sadržaj njegova iskustva bio isti, ili barem bitno sličan, da je halucinirao rajčicu?« (Byrne, 2001, 202). Dakle, pitanje koje se ovdje postavlja jest koji je zapravo sadržaj subjektovoga iskustva. Vrlo je nevjerojatno da bi to mogla biti samo propozicija da je ispred nje crvena [zrela?] okrugla [rajčica?/stvar?]. Takav zaključak zanemaruje obilje vizualno vidljivih detalja. Nadalje se pitanje postavlja kako se subjekt može prisjetiti tih detalja. Iz toga pitanja proizlazi još jedno teško pitanje, a to je hoće li rezultat biti tvrdnja u koju se može vjerovati ili bar tvrdnja izražena rečenicom prirodnog jezika. Glavni argument intencionalizma ne ovisi o tome da razriješi te dvojbe. Konkretno, nije potrebno stvarati pretpostavku da se sadržaj percepcije tiče isključivo fizičkog okruženja opažača ili subjekta percepcije:

»Ako glavni argument funkcionira, funkcionirat će za bilo koji pogled na sadržaj i objekte percepcije: da možemo percipirati ideje u našim vlastitim umovima ili u umu Boga; da je sadržaj perceptivnog iskustva u relaciji sa samim iskustvom, odnosno da posebno istaknuto svojstvo koje izgleda imaju i rajčice i jagode i trešnje nije crvenilo ili bilo što drugo« (Byrne, 2001, 203).

5. Dennettovo intencionalno stajalište

Mnogi suvremeni filozofi, uključujući Daniela Dennetta čiji je intencionalni stav tema ovoga poglavlja, razvili su teorije o intencionalnosti oslanjajući se na pučku psihologiju. To je teorija koja se odnosi na sustav strategija ili navika kojima se svakodnevno čovjek koristi kako bi predvidio, opisao, objasnio i sl. svoje i tuđe djelovanje (Malatesti, 2014, 10). U tom je kontekstu poznat instrumentalizam, odnosno teorija prema kojoj su mentalna stanja poput vjerovanja, želja, dvojbi itd. te generalizacije pučke

psihologije korisni instrumenti za predviđanje i sistematiziranje opažljivih fenomena, ali ne i za opisivanje stvarnosti (Malatesti, 2014, 11). Takva je i Dennettova koncepcija intencionalnog stajališta: »Intencionalno stajalište je strategija tumačenja ponašanja nekog entiteta (osobe, životinje, predmeta, čega god) *kao da* je racionalni djelatnik čiji je “odabir” neke “radnje” određen “razmatranjem” njegovih “vjerovanja” i “želja» (Dennett, 2017, 30). Dennett smatra da je zauzimanje intencionalnoga stajališta tajna za otkrivanje tajni svih vrsta umova pa su pojmovi unutar navodnika namjerno antropomorfizirani budući da se ne radi isključivo o ljudskim umovima. Značajke intencionalnoga stajališta najbolje se mogu razumjeti kada ga se uspoređi s druga dva stajališta prema strategiji predviđanja: fizikalnoga i dizajnskog stajališta. Fizikalno je stajalište ono koje se koristi u fizikalnim znanostima za predviđanje na osnovu zakona fizike i fizičke građe. Kamenu se, na primjer, ne pripisuju vjerovanja i želje, nego se mjeri njegova masa i težina te se oslanja na zakon gravitacije kako bi se iznijelo predviđanje o, primjerice, brzini pada (Dennett, 2017, 31). Dizajnsko stajalište primjenjuje se na stvari koje je čovjek dizajnirao, primjerice, budilica koja je upravo napravljenakako bismo mogli prepostaviti tj. predvidjeti ishod određenoga budućeg događajakao što je jutarnje buđenje. Taj je stav rizičan jer nije uvijek pouzdan, budilica može biti pogrešno dizajnirana ili se pokvariti, pa je naše predviđanje pogrešno (Dennett, 2017, 32). Intencionalno stajalište još je rizičnije i brže pa ga se može svrstati pod neku podvrstu dizajnskog stajališta, ali je također puno korisnije te ga je gotovo obavezno zauzeti kada je predmet o kojem se radi puno složeniji od budilice (Dennett, 2017, 33).

5.1. Intencionalni sustav

»Intencionalni sustavi su po definiciji svi oni, i samo oni, entiteti čije je ponašanje predvidljivo/objašnjivo iz intencionalnog stajališta. Samoreplicirajuće makromolekule, termostati, amebe, biljke, štakori, šišmiši. ljudi i šahovska računala-sve su to intencionalni sustavi« (Dennett, 2017, 36). Ono što se mora pretpostaviti kada se zauzima intencionalno stajalište jest to da je entitet čije postupke predviđamo pametan djelatnik, odnosno da će činiti samo pametne poteze. Djelatniku se tako pripisuju konkretna vjerovanja i želje na temelju njegova uvida u situaciju i na temelju njegovih ciljeva ili potreba (Dennett, 2017,

36). Predikcije u tom smislu ključno ovise o toj konkretnosti jer uzima u obzir konkretni način na koji teoretičari izražavaju vjerovanja i želje i na koji su one predstavljene od strane dotičnog intencionalnog sustava. Intencionalni sustavi dakle očituju intencionalnost (Dennett, 2017, 37). Termin intencionalnosti potječe još iz srednjega vijeka kada su tadašnji filozofi primjetili sličnost između nekih pojava poput misli i čina usmjeravanja strelice u nešto (Dennett, 2017, 38). Misao je dakle usmjerena prema svojem predmetu, koji su nazvali intencionalni predmet (Dennett, 2017, 39). Bitno je naglasiti kako mnoge pojave koje očituju intencionalnost ne čine to s intencijom u svakodnevnom smislu te riječi. Primjerice perceptivna stanja, emocionalna i stanja memorije očituju usmjerenost, a da mogu biti potpuno nesvjesni ili automatski odgovori na ovo ili ono (Dennett, 2017, 38).

5.2. Izvorna i izvedena intencionalnost

Prema nekim filozofima intencionalnost se može interpretirati u dvjema inačicama: intrinzičnoj (ili izvornoj) i izvedenoj. Izvorna je intencionalnost usmjerenost naših misli, naših vjerovanja, želja i intencija. Ona je također izvor izvedene intencionalnosti koju očituju neke naše umjetne tvorevine: riječi, rečenice, knjige, računalni programi itd. Izvedenu intencionalnost te tvorevine posjeduju isključivo zahvaljujući našim umovima, odnosno pravom izvoru intencionalnosti (Dennett, 2017, 49). Mentalna stanja dakle imaju izvornu intencionalnost. Kada se misli npr. o Parizu, ta je misao usmjerena na svoj predmet, odnosno ona je o tom predmetu. U slučaju izvedene intencionalnosti radi se o tome da, primjerice, značenje neke rečenice ovisi o ulozi koju igra u sustavu predstava⁵ u umovima koji se tim predstavama služe. Dakle te rečenice same po sebi napisane na papiru ne predstavljaju ništa ako ne postoji um koji im daje značenje (Dennett, 2017, 50), a to je značenje upravo ono gdje se izvorna intencionalnost, odnosno usmjerenost misli očituje.

⁵»Ako zatvorite oči i mislite o Parizu, ili o vašoj majci, ta vaša misao usmjerena je na svoj predmet, ona je o tom predmetu, na najprvotniji i najizravniji mogući način. Ako potom sastavite opis Pariza, ili nacrtate crtež svoje majke, predstava na papiru je o Parizu, ili o vašoj majci, samo zato što je to vaša autorska intencija (u uobičajenom smislu). Vi ste gospodar svojih predstava, i vi ste onaj koji proglašava ili odlučuje o čemu su te vaše tvorevine. (...) Tako vanjske predstave zadobivaju svoja značenja -svoje intenzije i ekstenzije- iz značenja unutarnjih, mentalnih stanja i radnji ljudi koji stvaraju i koriste te vanjske predstave. Ta mentalna stanja i radnje imaju, dakle, izvornu intencionalnost« (Dennett, 2017, 50).

5.3. Dennetova analiza propozicija i vjerovanja kao propozicijskih stavova

U svojoj knjizi *Intencionalno stajalište* Dennett predstavlja, između ostaloga, i problem propozicija, čega se je ovaj rad dotakao u kontekstu problema intencionalnosti. Iako je široko prihvaćeno u filozofiji govoriti o vjerovanju kao o propozicijskome stavu, Dennett smatra da još uvijek ne postoji stabilna interpretacija pojma vjerovanja (Dennett, 1998, 117). U filozofskoj se literaturi puno pisalo o sadržaju vjerovanja, naravi mentalnih stanja, usmjerenosti ili referencije u vjerovanju, i pretpostavljenoj distinkciji između *de re* i *de dicto* vjerovanja. Puno je načina na koje se može voditi rasprava u filozofiji o vjerovanju, od semantičke analize rečenica u prirodnom jeziku koje sadrže formulacije poput ‘... vjeruje da ...’ (Dennett, 1998, 118) do definiranja vjerovanja u psihološkoj teoriji kao psiholoških stanja (Dennett, 1998, 119) odnosno ono što se do sada u radu nazivalo mentalnim stanjima. Analogno je tomu u filozofiji definiranje vjerovanja kao propozicijskoga stava. Tri su kategorije u propozicijskom stavu: osoba, vrsta stava i propozicija. Dakle *x vjeruje da p*, *x se nada da p*, *x se boji da p ili q* itd. (Dennett, 1998, 120). Ako se zauzima stav da je dobar način za karakterizirati psihološko stanje osobe karakterizirati propozicijske stavove te osobe, mora se pretpostaviti da je kriterij za precizan opis psihološkoga stanja osobe potrebno specificirati precizne propozicije za te stavove. Za to je potrebno sagledati što je zapravo propozicija odnosno koja su filozofska stajališta o tome što je propozicija, a još više od toga što se računa kao jedna, a što kao dvije različite propozicije.

U literaturi je o tome pitanju puno neslaganja i generalizacija. Jedna od takvih teorija je da su propozicije entiteti poput rečenica. Kao i rečenice propozicije pokazuju razlikovanje između *tipa* i *primjerka (type-token)*⁶: propozicijski primjerak (*token*) istog propozicijskoga tipa (*type*) može se uočiti u umovima ljudi koji imaju isto vjerovanje. Takav se stav prema

⁶Distinkcija između tipa i njegovih primjeraka jest ontološka razlika između generalne vrste stvari i njezinih konkretnih pojedinačnih slučajeva (Wetzel, 2018, 1).

propozicijama očituje u debatama kognitivnih znanstvenika o oblicima mentalnih reprezentacija. Pitanje se odnosi na to je li svaka mentalna reprezentacija propozicijska ili su neke druge vrste.

Još jedan je stav u filozofiji prema propozicijama taj da su propozicije skupovi mogućih svjetova. Dvije rečenice izražavaju istu propoziciju samo u slučaju da su istinite u svimmogućim svjetovima u istom skupu. Propozicije u ovom slučaju nemaju sintaktička svojstva i primjerke u umu ili na papiru.

Jedan drugoproširen stav o propozicijama zasniva se na mišljenju da su propozicije zbirke ili raspoređeni predmeti i svojstva u svijetu⁷. Propozicija 'Tom je visok' sastoji se od Toma subjekta i atributa ili svojstva visok. Ovakve tvrdnje mogu se čuti u korespondencijskoj teoriji istinitosti prema kojoj je rečenica istinita ako i samo ako korespondira s nekom činjenicom u svijetu - gdje činjenica postaje istinita propozicija (Dennett, 1998, 121). Prema Dennettu te tri grupe stavova ujedinjuje zajednički cilj u proučavanju propozicija, a to je istražiti čemu bi propozicije služile u teoriji. One bi trebale biti nositelj istinitosne vrijednosti (Dennett, 1998, 122).

5.4. Teorija mjerenja

Dennett (1998, 123) navodi još jednu teoriju u filozofiji koja se naziva teorijom mjerenja⁸. Prema toj teoriji predikati propozicijskih stavova analogni su mjernim jedinicama, odnosno vjerovanje da je neki p u relaciji s nekim apstraktnim entitetom (propozicijom da p) analogno je slučajda jenešto što teži 5 kg u relaciji s apstraktnim entitetom (broj 5). Dakle '... vjeruje da p ' analogno je 'visine je n metara'. Teorija mjerenja stavlja naglasak na funkciju propozicija, a ona bi bila denotiranje singularnih termina koje dovršava adverbijalni modifikator u predikatu propozicijskoga stava, predikat koji koristimo kako bismo opisali nečiju misao, vjerovanje ili psihološko stanje. Ovo

⁷Eng. *collections and arrangements of the objects and properties in the world.*

⁸Eng. *Theory of measurement.*

stajalište implicira da supropozicije apstraktni entiteti koje se može koristiti u mjerenju psiholoških stanja (Dennett, 1998, 124).

5.5. Konceptualni⁹svijet

Ideja konceptualnog svijeta je zapravo ideja modela internih reprezentacija nekoga subjekta. Ta se ideja zapravo ne sastoji od reprezentacija, negoli onoga što je reprezentirano. To je dakle svijet u kojem subjekt živi, ne svijet unutar subjekta (Dennett, 1998, 154). Dennett navodi kako je ta ideja u ovome obliku »čisti Brentano, barem onoliko koliko ga ja razumijem« (Dennett, 1998, 155). Istraživač koji želi opisati psihološka stanja subjekta ili drukčije rečeno, pripisati stanja njegova organizma odgovarajućim propozicijskim stavovima, zapravo opisuje fikcijski svijet koji ne postoji u realnosti, ali postoji na papiru. Stanovnici toga fiktivnoga svijeta tretiraju se kao konceptualni referenti subjektivih reprezentacija, odnosno kao intencionalni objekti toga subjekta (Dennett, 1998, 155).

⁹Eng. *Notional*.

Zaključak

Intencionalnost se u filozofiji shvaća kao usmjerenost mentalnog stanja na nešto. U epistemološkom smislu intencionalnost je bitno svojstvo propozicijskoga stava i kao takvo može pomoći u proučavanju propozicija čiji je ontološki i semantički status i dalje upitan. Vjerovanje je tipičan propozicijski stav čiji je sadržaj intencionalan, odnosno usmjeren na neki predmet odnosno stanje stvari. Subjekt vjerovanja vjeruje, odnosno njegovo je vjerovanje usmjereno na objekt vjerovanja. U Brentanovoj tezi o intencionalnoj inegzistenciji koja je nastala u kontekstu Brentanova promišljanja o mentalnim stanjima, svako je mentalno stanje intencionalno. Jedan od preduvjeta za imanje mentalnih stanja jest zamjećivanje ili percepcija, pa se u kontekstu intencionalnih mentalnih stanja pojavila teorija koja se naziva intencionalizam. Intencionalist pokušava razumjeti epistemičku ulogu iskustva kao svjesnoga odnosno intencionalnoga mentalnoga stanja. Jedno je od glavnih pitanja intencionalizma u kojoj je relaciji subjekt percepcije s objektom percepcije. Prema intencionalizmu subjekt percepcije u relaciji je s objektom percepcije kroz perceptivno stanje koje sadrži neku vrstu intencionalnoga sadržaja, odnosno propozicijskoga sadržaja. U epistemologiji mentalno se stanje razmatra, između ostaloga, i u vidu propozicijskih stavova, kao što su vjerovanje, dvojba ili znanje. Glavna je uloga propozicija ta da su one nositelji istinitosnih vrijednosti, te je istinita propozicija objekt istinitog vjerovanja i time nužan element znanja.

Spoznaja intencionalnosti kao elementa propozicijskoga stava potaknula je razvoj brojnih teorija ne samo u epistemologiji, nego i u filozofiji jezika, kognitivnoj znanosti, psihologiji, filozofiji uma i sl. Utjecajni suvremeni filozof Daniel Dennett razvio je koncepciju intencionalnog stajališta, za koje smatra da je od velike pomoći naročito u filozofiji uma, ali i u drugim srodnim disciplinama. Intencionalnim stajalištem nastoji se predvidjeti buduću radnju intencionalnog sustava upravo pomoću intencionalnosti. Intencionalnom se sustavu pripisuju vjerovanja, želje i sl. za koje se smatra da on kao racionalni djelatnik treba ili želi zadovoljiti kako bi se buduća radnja ostvarila. Preciznost predikcije ovisi upravo o konkretnosti vjerovanja ili želja koja se pripisuju intencionalnom

sustavu. Epistemološki rečeno, konkretnost predviđanja ovisi o preciznosti upravo propozicijskoga stava, u ovom kontekstu bolje rečeno istinitosti vjerovanja koje se pripisuje intencionalnom sustavu. Dennett tako proučava i propozicije jer su ključan element upravo njegova vlastitoga stajališta te zaključuje da, iako su semantički i ontološki upitne, mogu biti koristan instrument za istraživanje u znanosti:

»Ispada da su propozicije, kao načini mjerenja semantičkih informacija, više kao dolari negoli brojevi. Baš kao kada pitamo korisno ujedinjujuće pitanje “koliko je to američkih dolara” unatoč tomu što se često dogodi da odgovor sruši realnost za koju smo zainteresirani, tako i “što ta propozicija (u standardnoj shemi P) sadrži/prenosi/izražava” može često polučiti vrijednu donekle sustavnu platformu za ispitivanje¹⁰ (Dennett, 1998, 208).

¹⁰ Eng. *Propositions, as ways of "measuring" semantic information by the topic-fill, turn out to be more like dollars than like numbers. Just as "what is that worth in U. S. dollars?" asks a usefully unifying question in spite of the frequent occasions when the answer distorts the reality in which we are interested, so "what proposition (in Standard Scheme P) does that store/transmit/express?" might exploit a valuable, somewhat systematic if often procrustean testbed.*

Literatura

Almäng, Jan (2013). An argument against disjunctivism. U: Svennerlind, C., Almäng, J., & Ingthorsson, R. (Ur.). *Johanssonian Investigations*. De Gruyter.

Brentano, Franz (2009). *Psychology from the empirical standpoint*. Taylor and Francis e-Library.

Byrne, Alex (2001). Intentionalism Defended. *The Philosophical Review*, Vol. 110, No. 2, pp. 199-240. Duke University Press on behalf of Philosophical Review.

Čuljak, Zvonimir (2015). *Znanje i epistemičko opravdanje*. Zagreb: Ibis grafika d. o. o.

Dennett, Daniel C. (1998). *Intentional stance*. Cambridge: The Massachusetts Institute of Technology.

Dennett, Daniel C. (2017). *Vrste umova: K razumijevanju svijesti*. Zagreb: In. Tri d. o. o.

Duran, Jane (1986). Intentionality and epistemology. *Oxford University Press: The Monist*, Vol. 69, No. 4, Intentionality (OCTOBER, 1986), pp. 620-626.

Glüer, Kathrin (2016). Intentionalism, defeasibility, and justification. *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, Vol. 173, No. 4, Special Issue: PERCEPTUAL EVIDENCE pp. 1007-1030.

Malatesti, Luca (2014). *Filozofija uma: Intencionalnost u suvremenim filozofskim raspravama*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.

Muller, Benito (1993). Introduction. U: Brentano, Franz (2002). *Descriptive psychology*. Taylor and Francis e-Library.

Potrč, Matjaž (1990). *Intencionalnost i vanjski svijet*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.

Tegtmeier, Erwin (2013). The Measurement-Theoretical Approach to Intentionality. U: Svennerlind, C., Almäng, J., & Ingthorsson, R. (Ur.). *Johanssonian Investigations*. De Gruyter.

Internetski izvori

Brentano, Franz. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9415> (8. 6. 2023).

Wetzel, Linda (2018). Types and Tokens. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Edward N. Zalta (ur.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/types-tokens/> (30. 8. 2023.)